

II.1. Moștenirea antică

În cultura europeană, filosofilor presocratici le revine meritul de a fi fost primii care au dezbătut interdependența dintre limbă și gândire și rolul pe care limba îl are în cunoașterea și exprimarea evenimentialului. Lingvistul E. Coșeriu (1921-2002) afirmă că o primă interogare notabilă a rolului pe care limba îl joacă în procesul de cunoaștere și de exprimare a realității îi aparține lui Heraclit din Efes (cca. 550-480 î.Hr.). „Pentru Heraclit și școala sa, omul gândește ceea ce există și spune ceea ce gândește” (Coșeriu 2011: 56), iar în viziunea acestui filosof grec, „nivelul ontologic, cel logic și cel lingvistic alcătuiesc o unitate” (*idem*): „O anumită tradiție spune că Heraclit și-a imaginat *logos*-ul ca pe un suflu a cărui prezență în lucruri structurează și ordonează realul și care, prin faptul că apare și în mintea celui care gândește, și pe buzele celui care vorbește, are grijă ca aceeași ordine să domnească și în gândire, și în vorbire.” (*ibidem*). Conceperea limbii ca mijloc de cunoaștere, cu alte cuvinte problematizarea funcției ei gnoseologice, devine una din problemele centrale ale filosofiei limbajului și constituie o temă recurentă în lingvistica generală.

Mult mai nuanțată este perspectiva asumată de Platon (cca. 427-347 î.Hr.), pentru care funcția de cunoaștere a limbajului este - după cum precizează Coșeriu (2011: 62-63) - discutată tripartit:

a) *limbajul în general*: la acest nivel utilitatea limbajului ca mijloc de cunoaștere este privită cu scepticism, întrucât limbajul, ca instrument al gândirii, nu relevă adevărata esență a lucrurilor;

b) *limbajul ca enunț*: la acest nivel se realizează interpretarea relației dintre enunțare și starea de lucruri despre care se enunță;

c) *limbajul în calitate de cuvânt*: la acest nivel se examinează corespondența dintre cuvânt și ceea ce acesta desemnează.

Pentru Platon, cunoașterea realității existente în mod independent de ființa umană deschide, în planul limbajului verbal, două posibilități (Law 2003: 20). Limba fie reflectă realitatea, aidoma unei oglinzi, fie este arbitrară în raport cu realitatea, neavând o legătură intrinsecă cu aceasta. Dacă limba ar reflecta în chip nemijlocit realitatea, atunci cunoașterea limbii ar fi suficientă pentru a cunoaște esența realului. Dacă între limbă și realitate nu ar exista o legătură directă, atunci ar trebui căutate alte căi pentru a cunoaște realul. Fiecare din cele două posibilități are implicații majore. Dacă limba ar oglindi realitatea în chip fidel și nemijlocit, atunci omul ar fi lipsit de libertatea de a o întrebuința după bunul plac, din moment ce ar fi obligat să exprime în permanență natura adevărată a lucrurilor. Pe de altă parte, dacă limba are caracter arbitrar, ea îi permite omului să se exprime și să acționeze liber, indiferent de valoarea de adevăr a spuselor și acțiunilor sale.

Scepticismul platonician în privința capacității cuvintelor de a dezvălui ceva adevărat despre ființa lumii pune în prim plan una din cele mai durabile converse asupra naturii limbii, și anume disputa dintre *naturaliști*, adepți ai tezei că numele redau în mod natural esența lucrurilor, și *convenționaliști*, adepți ai tezei că numele sunt reprezentări arbitrare și convenționale ale lucrurilor.

Contribuția capitală pe care Aristotel (384-322 î.Hr.) a avut-o în dezvoltarea mai multor domenii de cunoaștere este semnalată în toate lucrările de specialitate. Discipol al lui Platon, Aristotel impune o nouă direcție în reflecțiile asupra limbajului pornind de la premisa că pentru ființa socială numită om atributul esențial al comunicării verbale constă în abilitatea de a

emite complexe sonore purtătoare de semnificație pentru a denumi ceva. Așa cum argumentează E. Coșeriu (2011: 106), în interiorul raportului limbaj-realitate, Aristotel distinge trei tipuri de relații:

a) o relație pur lingvistică între forma (complexul de sunete articulate) și conținutul (semnificația) cuvintelor; în terminologia lingvistică actuală, raportul arbitrar dintre o formă și un conținut lingvistic se numește raport de semnificare;

b) o relație de natură ontologică între cuvânt și obiectul la care acesta face trimitere; actualmente, această relație se definește ca raport de desemnare;

c) o relație logică între un subiect și un predicat, considerate ca elemente fundamentale ale enunțurilor.

Văzută prin prisma celor trei tipuri de relații, *semnificarea*, *desemnarea* și *predicația*, funcția de comunicare a limbii se dezvoltă grație capacității de semnificare a limbajului verbal. Ca trăsătură „constantă și definitorie” (Coșeriu 2004: 250), semanticitatea limbajului verbal (*logos semantikós*) este însoțită de trei determinări ulterioare, adică de trei modalități de utilizare (Coșeriu 2011: 125):

a) actualizarea apofantică (*logos apophantikós*), potrivit căreia enunțurile pot fi judecate ca fiind adevărate sau false;

b) actualizarea pragmatică (*logos pragmatikós*), potrivit căreia enunțurile au finalitate practică;

c) actualizarea poetică (*logos poietikós*), potrivit căreia enunțurile sunt expresii ale imaginației.

Cele trei ipostaze ale forței de semnificare a cuvintelor cristalizează ideea că, în viziunea lui Aristotel, limba nu este doar un instrument apt să exprime gândurile, ci și mijlocul prin care dăm glas trăirilor și fanteziei noastre. Totodată, cele trei determinări subliniază atitudini ale vorbitorului atât față de propriul limbaj, cât și față de interlocutor. Pe terenul cercetărilor de stilistică, se poate aprecia că finalitățile distinse de Aristotel

conturează trei domenii de discurs, *științific* (logic), *practic* (utilitar) și *estetic* (poetic), iar această tripartiție profilată în acord cu scopurile vorbirii are note comune cu una din primele încercări moderne de clasificare științifică a stilurilor, realizată de lingviștii din cercul de la Praga (v. infra, capitolul II.3.).

Acestor considerații de ordin general trebuie să le adăugăm afirmațiile și comentariile de factură retorică. Explorarea dimensiunii intersubiective a limbajului (Coșeriu 2011: 43-44) este, în *Retorica* lui Aristotel, evidentă. În concepția Stagiritului, „rolul retoricii este de a vedea ceea ce este capabil de a convinge și ceea ce pare capabil de a convinge” (Aristotel 2004: 89), iar forțele care animă procesul de persuasiune sunt caracterul vorbitorului¹ (*ethosul*), dispoziția ascultătorilor² (*pathosul*) și resursele de limbaj³ (*logosul*). Altfel spus, în discursul oratoric, mecanismele persuasive sunt guvernate de corelații între personalitatea discursivă a locutorului, orizontul de așteptări al auditoriului și mijloacele de semnificare angajate în vorbire. Acest model de elocință subliniază faptul că edificiul discursiv al oratorului se întemeiază pe anumite intenții, urmărește atingerea unor efecte și presupune întrebuițarea unor resurse comunicative adecvate. Un discurs bine alcătuit și transmis cu pricepere de un orator talentat are potențialul de a produce schimbări în planul (pre)judecăților, credințelor și comportamentelor auditoriului.

Deși cadrul este restrâns doar la activitatea discursivă a unui anumit tip de locutor (oratorul) și de interlocutor (auditoriul), modelul aristotelic stă la baza unor concepții moderne, precum

¹ „Convingem, așadar, prin intermediul caracterului vorbitorului, atunci când discursul este rostit astfel încât să îl facă pe vorbitor demn de încredere” (Aristotel 2004: 91).

² „Convingerea este produsă prin mijlocirea auditorilor, atunci când aceștia sunt împinși de discurs la o pasiune” (Aristotel 2004: 91).

³ „În sfârșit, oamenii capătă încredere în noi prin intermediul discursului, când dovedim adevărul sau verosimilul din mijloacele de convingere potrivite cu fiecare caz în parte” (Aristotel 2004: 93).

teoria actelor de limbaj. Această direcție, fondată de filosoful britanic John L. Austin (1911-1960) și rafinată de filosoful american John R. Searle (n. 1932), urmărește tocmai individualizarea intențiilor și consecințelor comunicative implicate în organizarea lingvistică a enunțurilor: „Rostind un anumit enunț, vorbitorul emite anumite combinații de sunete, organizate sub forma unor secvențe de structuri morfo-sintactice, care transmit anumite semnificații lexicale și gramaticale (act locuționar), dar, în același timp, exprimă o anumită intenție comunicativă (act ilocuționar) și urmărește realizarea unui anumit efect asupra interlocutorului (act perlocuționar).” (Bidu-Vrâncianu et al., 2001: 18).

Fără a intra în detalii⁴, se poate afirma că, în funcție de situația în care este rostit, un enunț poate actualiza forțe ilocuționare⁵ sau perlocuționare deosebite, iar acest aspect este de interes pentru cercetarea stilistică și nu numai. De pildă, în contexte diferite, enunțul „Ai grijă ce faci!” poate fi considerat ca sfat, ca avertisment sau ca amenințare, după cum o replică de tipul „Bravo! Ce frumos din partea ta!” poate avea efect pozitiv, în condițiile în care replica va fi interpretată de interlocutor ca expresie laudativă, sau, dimpotrivă, poate genera efect negativ, dacă replica este interpretată ca expresie a dezaprobării ironice.

Revenind la modelul aristotelic, trebuie remarcat că potențialul persuasiv al actelor de limbaj este analizat în raport cu axa orator – discurs – auditoriu și în funcție de finalitatea discursului. Cele trei genuri retorice discutate de Aristotel - genul juridic (pledoariile în fața instanței de judecată), genul deliberativ (discursul politic și cel public) și genul demonstrativ (cuvântările protocolare) - oglindesc, așa cum constată Quintilian (1974/I:

⁴ Pentru amănunte, a se vedea Austin 2005 și Searle 1969.

⁵ „Am văzut deja că aceeași propoziție poate fi comună mai multor acte ilocuționare și este evident că cineva poate spune ceva fără a realiza un enunț sau un act ilocuționar. (Cineva poate rosti cuvinte fără a spune ceva)” (Searle 1969: 24).

238-239), existența unor categorii de discurs fixate prin tradiție și subliniază rolul activ asumat, pe de o parte, de orator, și, pe de altă parte, de ascultători, în realizarea finalităților discursive. Mai mult decât atât, se poate aprecia că Aristotel stabilește identitatea fiecărui gen retoric prin fixarea unei funcții dominante. Mai apoi, în interiorul fiecărei categorii de discurs, sunt precizate, prin opoziții, scopurile acțiunilor discursive ale oratorului. Astfel, deliberarea este genul retoric căruia îi este proprie funcția argumentativă, genului judiciar îi este proprie funcția probatorie, iar genului demonstrativ, numit și epidictic, îi este proprie funcția calificativă.

Finalitățile specifice fiecărui gen retoric sunt explicit formulate de Aristotel⁶ (2004: 103). „Deliberării îi este proprie când susținerea, când combaterea”, iar cel ce deliberază se pronunță asupra unor fapte eventuale (viitoare) și are în vedere utilul sau dăunătorul. „De cauza judiciară ține, pe de o parte, acuzația, pe de altă parte, apărarea”, iar cei ce pledează, fie pentru a acuza, fie pentru a apăra o cauză, se referă la fapte deja petrecute (trecute). Finalitatea tipică acestui gen este de a deosebi ceea ce este drept de ceea ce este nedrept. „Genului demonstrativ îi este propriu, pe de o parte, elogiul, pe de altă parte, blamul.” Discursul epidictic constă în a arăta ceea ce este nobil și ceea ce este rușinos, iar faptele asupra cărora se pronunță oratorul țin îndeobște de prezent, cu toate că, adesea, vorbitorul se raportează la fapte trecute, evocându-le, și la fapte viitoare, presupunându-le.

Perspectiva finalistă impusă de Aristotel („La ce servește limbajul ?”) a fost urmată și de marii retori latini (Cicero, Quintilian), care au sintetizat funcțiile principale ale oratoriei. Oratorul - scrie Quintilian (35-100 d.Hr.), urmându-l pe Cicero (106-43 î.Hr.) - trebuie „să informeze, să miște și să placă”

⁶ Aristotel ilustrează, în manieră opozitivă, scopurile fiecărui gen, accentuând totodată asupra faptului că opozițiile discutate nu sunt singulare.

(1974/I: 242). Această „triadă retorică a efectelor” se referă la „existența morală, estetică și afectivă a omului” (Plett 1983: 22) și corespunde sistemului celor trei stiluri (cf. capitolul I.1.).

Stilul simplu are menirea de a prezenta faptele și de a-l instrui pe ascultător. Discursul construit în stil temperat este elegant și plăcut astfel încât să producă încântare. Stilul înalt mișcă mințile și inimile ascultătorilor, determinând adeziunea la perspectiva susținută de orator (Kirchner, în Dominik/Hall 2007: 193). Un orator priceput, consideră Cicero (1973/II: 336-337), trebuie să fie subtil în a informa, moderat în a încânta și impetuos în a câștiga auditoriul de partea sa.

Observații utile pentru înțelegerea unor funcții discursive de interes în cercetarea stilistică se pot face și cu privire la părțile discursului, așa cum au fost ele stabilite de retorii greci și latini. Specialiștii sunt de acord că fiecărei părți îi reveneau roluri discursive distincte în procesul persuasiv (Brau, în Worthington 2007: 187-202).

În retorica greacă, discursul era, de regulă, alcătuit din patru părți: *prooimion* (introducere), *diēgēsis* (narațiune), *pistis* (argumentare) și *epilogos* (perorația). Deși originea acestui tipar este obscură, funcțiile secvențelor sunt bine cunoscute, cu toate că organizarea discursului nu urma în mod fidel tiparul, ci se desfășura prin adaptare la situația de comunicare în care oratorul se afla sau pe care o evoca.

Introducerea are ca scop să-i familiarizeze pe ascultători cu tema sau subiectul cuvântării, să le capteze atenția și să le câștige bunăvoința. Strategiile folosite de oratori pentru atingerea acestor obiective sunt dintre cele mai diverse (flatarea auditoriului, exagerarea importanței temei sau subiectului, implorarea ascultătorilor și elogiarea simțului lor de judecată sau de apreciere, deplângerea propriei nepriceperi de a vorbi convingător etc.), iar istoria oratoriei înregistrează și situații în

care oratorii renunță la introducere, considerând că, astfel, discursul câștigă în forță persuasivă.

Narațiunea are sarcina de a contura cu claritate și coerență punctul de vedere al oratorului asupra faptelor sau ideilor supuse atenției ascultătorilor. Recursul la narațiune era, de regulă, etapa ce pregătea argumentarea. În viziunea lui Aristotel (2004: 355), narațiunea are rol etic, de a pune în valoare caracterul, personalitatea discursivă a oratorului, iar Quintilian (1974/I: 349-388) consideră că narațiunea trebuie să fie clară, limpede, verosimilă și bine structurată, dar nu în ordine cronologică, ci conform intereselor persuasive ale oratorului și în acord cu talentul său expresiv.

Argumentarea este secvența de confirmare și de întărire a celor înfățișate în narațiune. Pentru Aristotel, argumentele (dovezile) invocate de orator sunt, în principal, de două feluri, *extratehnice* și *tehnice*⁷. Din moment ce categoria argumentelor tehnice constă în recurs la *ethos*, *pathos* și *logos*⁸, nu este greșit să afirmăm că această secvență discursivă solicită cel mai mult priceperea oratorului de a convinge auditoriul și, din acest punct de vedere, se poate remarca că potențialul stilistic și persuasiv al acestei părți de discurs este foarte înalt.

Perorația este partea finală a discursului în care se reiau succint argumentele invocate și în care se intensifică preocuparea de a câștiga adeziunea auditoriului. Aristotel afirmă că perorația

⁷ „Dintre dovezi, unele sunt extratehnice, altele-tehnice. Numesc extratehnice toate câte nu au fost procurate de noi, ci existau înainte, ca de exemplu, martorii, mărturisirile smulse sub tortură, scrierile și altele de acest fel, pe de altă parte, numesc tehnice toate câte pot fi elaborate cu ajutorul metodei și al nostru, astfel încât, în privința dovezilor, trebuie să le folosim pe primele, să le învățăm, în schimb, pe ultimele.” (Aristotel 2004: 89-90).

⁸ „Există trei feluri de dovezi procurate cu ajutorul discursului: primul constă în caracterul vorbitorului, al doilea – în punerea auditoriului într-o anumite dispoziție, al treilea – în discursul însuși, datorită faptului că el demonstrează sau pare a demonstra.” (Aristotel 2004: 90).

„se compune din patru elemente: din faptul de a-l dispune favorabil pe auditor pentru sine, iar pe adversar, nefavorabil, apoi din faptul de a amplifica, respectiv a atenua, precum și din faptul de a-l conduce pe auditor spre pasiuni și, în sfârșit, din recapitulare.” (Aristotel 2004: 367). Numită de retorii latini și *încoronare* sau *concluzie*, perorația este considerată de Quintilian secvența discursivă cea mai potrivită pentru ca oratorul să coreleze enumerarea faptelor și argumentelor expuse cu fructificarea meșteșugită a trăirilor ascultătorilor.

Dacă acordăm atenție și canonului de construcție discursivă, adică etapelor de elaborare a unui discurs, se va observa cât de multă importanță acordau retorii antici caracterului rațional al edificiului discursiv și naturii intersubiective a comunicării verbale. Aidoma unui actor, doar oratorul înzestrat cu iscusința de a crea pentru ascultători impresia veridicității știa să înfățișeze faptele prinse în discurs ca și cum ar fi luat parte la săvârșirea lor și tocmai în acest *mimesis persuasiv*, declanșat prin forța *imaginației*⁹, rezidă dimensiunea spectaculară și impactul expresiv al cuvântării.

Retorii greci și latini au atribuit roluri clare fiecăreia din etapele de elaborare a unui discurs. Astfel, invenția are, în principal, funcție proiectivă, întrucât oratorul identifică și adună dovezile (tehnice și extratehnice) potrivite cu intențiile sale persuasive și adecvate orizontului de așteptare al auditoriului.

Fără *dispoziție*, invenția nu ar avea nicio valoare (Quintilian 1974/II: 202), pentru că dispoziția este etapa în care discursul se articulează, căpătând unitate. Analogia pe care Quintilian o trasează între ordinea naturală, organizarea discursivă și cârmirea unei corăbii este sugestivă în a indica dimensiunea voluntară și

⁹ „Grecii numesc φαντάσιαι (noi le-am putea denumi *visiones* - imaginație) facultatea de a reprezenta obiectele absente cu atâta fidelitate încât ne face impresia că le vedem cu ochii și că le avem prezente. Cine va putea crea aceste imagini, acela va excela în mânăuirea sentimentelor” (Quintilian 1974/II: 154).

rațională a elaborării discursive, adică în a semnala funcția structurantă a operației de organizare a dovezilor și argumentelor: „Mi se pare că nu greșesc acei care socot că natura însăși constă din ordine și că, dacă ordinea ar fi distrusă, toate ar pieri. La fel, discursul lipsit de această calitate merge inevitabil la întâmplare, ca o corabie fără cârmaci, nu formează un tot încheșat, repetă multe, omite multe” (*idem*: 203). Atât invenția cât și dispoziția sunt, după cum remarcă Coșeriu (2013: 231), operații în care folosirea ca atare a limbii are rol secundar, mai importantă fiind structurarea cognitivă a ceea ce urmează a fi spus.

Elocuția este stadiul în care cele gândite și simțite de orator capătă veșmânt verbal. Elocuția are, deci, funcție textologică, dacă ne referim la faptul că acum se încheagă organizarea linguală a discursului, sau funcție stilistică, dacă ne referim la faptul că prin această operație este conturată identitatea retorică a discursului. Din acest moment devin explicite nu doar genul și specia de apartenență a discursului, ci și valorile expresive care asigură impactul persuasiv al cuvântării. Comentând importanța elocuției, Quintilian notează, cu îndreptățire, că stilul pune în lumină personalitatea oratorului și eficiența adecvării resurselor de limbaj la cauza susținută de vorbitor: „frumusețea stilului nu va fi aceeași în cauzele demonstrative, deliberative sau judiciare. Într-adevăr, primul gen, cel demonstrativ, urmărește numai plăcerea auditorilor; de aceea oratorul face uz de toate resursele artei, desfășoară toate ornamentele de stil, pentru că nu întinde curse, nu țintește la vreo învingere, ci urmărește numai gloria și renumele. De aceea, toate câte pot fi plăcute ca idee, strălucite în cuvinte, agreabile în figuri, pompoase în metafore, îngrijite în așezarea cuvintelor, oratorul le va prezenta în așa fel încât să fie văzute și, așa zice, pipăite, întocmai cum face un negustor; căci succesul e pentru el, nu pentru cauză.

Dar când se dezbate o cauză și când lupta este reală, grija de reputația personală trebuie să treacă pe planul ultim. Mai mult,

când sunt în joc probleme de foarte mare importanță, nici nu se cuvine să fim preocupați de alegerea cuvintelor. Nu vreau să spun că stilul trebuie să fie lipsit de orice poboabă, ci că aceasta trebuie să fie mai sobră, mai severă, mai puțin indiscretă și, mai ales, potrivită subiectului. Într-adevăr, deliberările din senat cer un ton mai nobil, cuvântările în fața poporului, mai multă impetuozitate, procesele penale și capitale cer foarte multă atenție.” (Quintilian 1974/II: 311-312).

Același Quintilian apreciază că elocuția este etapa care solicită în cel mai înalt grad competența comunicativă a oratorului, atât în privința cunoașterii regulilor de structurare lingvistică a discursului cât și în privința abilității de ornamentare expresiv-persuasivă a cuvântării.

Memoria este etapa cu funcție mnemotehnică. Meșteșugul, astăzi decăzut, al memorării discursului ce urmează a fi rostit, aparent spontan, în fața unui auditoriu, a început să-și piardă importanța pe măsură ce prestigiul scrisului a crescut. Totuși, Quintilian discută, în *Arta oratorică* (1974/III: 261-276), mai multe tehnici de memorare, între care memorarea pe părți¹⁰, fixarea de semne și repere mnemotehnice¹¹, asocierile mentale pe bază de asemănări¹², contemplarea textului scris¹³, repetarea cu voce¹⁴ ș.a.

¹⁰ „Dacă vrem să reținem un discurs prea lung, va fi bine să-l memorizăm pe părți, căci memoria se istovește dacă e supraîncărcată. Dar părțile să nu fie prea mici, căci vor deveni prea multe și vor fărâmița și chinui memoria.” (Quintilian 1974/III: 269).

¹¹ „Nu este inutil să atașăm anumite semne de lucrurile pe care le memorizăm mai greu pentru ca, gândindu-ne la aceste semne, să putem deștepta și stimula amintirea lor [...]: o ancoră [...], dacă trebuie să vorbim de navigație, o lance, când e vorba de luptă.” (*ibidem*).

¹² „Un mijloc și mai sigur constă în a asocia în memorie ceea ce vrei să ții minte cu ceva similar. De exemplu, în cazuri de nume proprii, dacă trebuie să ținem minte numele de Fabius, ne referim la Fabius Cunctator, pe care nu-l putem uita, sau la vreun prieten cu același nume.” (Quintilian 1974/III: 270).

Pronunțarea, adică rostirea propriu-zisă a discursului, este investită cu funcție performativă. În această etapă, cuvântarea concepută și realizată de orator este pusă în act, iar împletirea verbalului cu nonverbalul asigură impactul expresiv și persuasiv al discursului (Hall, în Dominik/Hall 2007: 218-234). În oratorie, ca și în conversația cotidiană, vocea, mimica, gestică și proxemica sunt relevante din punct de vedere stilistic și toți marii autori antici de lucrări de retorică au recomandat valorificarea adecvată a respectivelor componente ale comportamentului discursiv. Dacă Aristotel (2004: 321-325) analizează necesitatea periodizării în rostirea frazelor, prezentând două varietăți de stil, stilul continuu și stilul periodic, Cicero subliniază capacitatea tonului de a stârni emoții și trăiri, iar Quintilian (1974/III: 276-330) alcătuiește un bogat inventar de comentarii asupra sintaxei mixte (voce¹⁵-mimică¹⁶-gestică-mișcare-vestimentație) ce caracterizează

¹³ „Întotdeauna e bine să învățăm pe de rost chiar de pe tăblițele pe care am scris. Căci memoria vede oarecum urmele, privește, așa zice, cu ochii nu numai paginile, dar aproape fiecare rând și astfel, când pledezi, ai impresia că citești.” (*ibidem*).

¹⁴ „[...] memoria trebuie ținută trează cu vocea, ca să fie ajutată prin dubla acțiune a vorbirii și a auzului. Dar vocea trebuie să fie domoală și mai mult un murmur.” (Quintilian 1974/III: 271).

¹⁵ Potențialul expresiv al vocii este descris cu atenție de către Quintilian. În viziunea sa, vocea „arată starea sufletului nostru și se modifică după ea. Prin urmare, în împrejurări vesele este plină, egală și într-o oarecare măsură ea însăși veselă. În luptă e hotărâtă și își încordează toate puterile și, am putea zice, toți mușchii. Cumplită e în mânie și aspră și năvalnică și întretăiată de o respirație deasă; căci respirația nu poate fi lungă când emite prea des. În sentimentele de dușmănie trebuie s-o coborâm puțin, căci în general la aceste sentimente nu recurgem decât oamenii inferiori. Din contră, când măgulim, când facem mărturisiri, când ne scuțăm, când ne rugăm, vocea e domoală și umilă. Când dăm sfaturi, când facem atenții pe alții, când promitem, când mângâiem, vocea trebuie să fie gravă. Când exprimăm frica sau rușinea, este reținută; când încurajăm e tare; în dispute, precisă; în trezirea milei modulată, plângătoare și, oarecum, intenționat mai ștearsă. Dimpotrivă, în digresiuni este amplă, clară și sigură;” (Quintilian 1974/III: 295).

¹⁶ „Rolul dominant îl are însă fizionomia. Prin ea implorăm, prin ea amenințăm, prin ea măgulim, prin ea ne arătăm triști, prin ea ne arătăm veseli, prin ea suntem mândri, prin ea, umiliți. Spre ea se îndreaptă atenția oamenilor, la ea privesc ochii

pronunțarea, arătând că arta oratorică și arta actorului au, în această privință, numeroase elemente comune.

Sistematizarea libertăților și constrângerilor care guvernează personalitatea și comportamentul discursiv al oratorului dovedește că retoricienii antici au avut conștiința deplină a relevanței pe care faptele de stil, atât cele de ordin verbal cât și cele de ordin paraverbal sau nonverbal, o au în procesul de comunicare. Aceste eforturi de sistematizare a uzului au dublă identitate: normativă, întrucât se instituie reguli de conduită și de performanță comunicativă, și funcțională, deoarece sunt specificate finalitățile fructificării anumitor resurse de limbaj în anumite cadre de comunicare.

Rafinamentul atins de filosofii și retorii Antichității în delimitarea unor funcții ale limbii și ale vorbirii constituie o moștenire ce va fi progresiv recuperată, pe măsură ce tratatele greco-latine de retorică vor reentra în circuitul cultural european. Nu este, deci, lipsit de importanță să observăm că în câmpul filosofiei și al retoricii au înflorit idei esențiale pentru dezvoltarea ulterioară a științelor limbajului, iar acestea sunt, în esență, următoarele:

a) afirmarea naturii simbolice și semnificative a cuvântului, considerat ca semn cu organizare bipolară (formă - conținut) ce reprezintă un lucru real sau imaginar;

b) problematizarea importanței cognitive a limbajului verbal și afirmarea calității sale de mijloc de exprimare a realităților de ordin material și spiritual;

c) trasarea distincției între semnificare și desemnare;

tuturor, pe ea o urmăresc, chiar înainte de a deschide gura. Pentru ea ne sunt dragi unii oratori, pentru ea nu ne plac alții. Prin ea înțelegem foarte mult și, de multe ori, ea suplinește toate cuvintele.” (Quintilian 1974/III: 298).

d) diferențierea între problematica originii limbajului și problematica finalităților (funcțiilor) acestuia¹⁷;

e) identificarea unităților fundamentale ale limbajului verbal (unitate sonoră, cuvânt, enunț, discurs);

f) deosebirea funcției denominative, proprie cuvântului (un cuvânt denumește o realitate), de funcția predicțională, proprie enunțului (un enunț comunică ceva despre o realitate);

g) delimitarea pe baze finaliste („La ce servește limbajul?”) a unor genuri și funcții discursive, în acord cu două axe, axa *om - limbă - realitate*, și axa *vorbitor - discurs - ascultător*.

¹⁷ „Ca și precursorii lor, stoicii au luat poziție în problema originii limbajului – mai exact, a cuvintelor; însă, spre deosebire de filozofii care i-au precedat, stoicii nu amestecă punctul de vedere genetic cu cel funcțional. Funcția unui cuvânt, care poate fi constatată în uz, nu trebuie neapărat să corespundă originii acestuia.” (Coșeriu 2011: 156).